

Mirosław Jamrożek

Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze (diagnoza, propozycje modyfikacji oraz wariantów zastosowań)

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 9, 117-127

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosław Jamrozek

RODZINA ZASTĘPCZA JAKO ŚRODOWISKO WYCHOWAWCZE (DIAGNOZA, PROPOZYCJE MODYFIKACJI ORAZ WARIANTÓW ZASTOSOWAŃ)

Przedmiotem rozważań zawartych w niniejszym artykule są rodziny zastępcze „sensu stricto”. Pojęcie to oznacza „pieczę osób fizycznych (rodzice zastępczy), a nawet jednej takiej osoby, mającą na celu wychowanie dziecka do jego pełnoletności, na bazie umowy z rodzicami biologicznymi lub często umowy zawartej w oparciu o decyzję władzy publicznej”¹. Innymi słowy, rodzina zastępcza, to forma całkowitej, okresowej opieki nad dzieckiem osieroconym lub z innych przyczyn pozbawionym faktycznej opieki rodziców generacyjnych. Powstaje wtedy, gdy małżeństwo albo osoba nie pozostająca w związku małżeńskim bierze na wychowanie w zasadzie nie więcej niż troje dzieci (chyba, że chodzi o rodzeństwo), przy czym między tymi osobami a dziećmi nie powstają takie same skutki prawne jak przy adopcji.

Na temat rodziny zastępczej (w odróżnieniu od bardzo bogatej literatury poświęconej instytucjonalnym formom opieki całkowitej nad osieroconym dzieckiem) nie pisano zbyt wiele. Wycinkowe informacje z tego zakresu rozproszone są w rozmaitych czasopismach i wydawnictwach. Stan dotychczasowego piśmiennictwa naukowego dobitnie obra-

¹ W. Czachórski, *O potrzebie badań prawno-porównawczych w odniesieniu do problematyki rodzin zastępczych*, w: *Prace z prawa cywilnego. Wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, Wrocław 1985, s. 264.

zuje fakt, iż do tej pory ukazały się trzy opracowania zwarte² oraz kilkanaście artykułów poświęconych wyłącznie tej formie opieki³. Większość z tych prac to artykuły o charakterze informacyjnym, w których poruszane są zagadnienia dotyczące rodziny zastępczej początkowego okresu jej kształtowania się, tj. okresu międzywojennego. Na tym tle ubogo wręcz reprezentowana jest grupa analiz opartych na materiale empirycznym.

Powyższy stan rzeczy stał się jedną z przesłanek podjęcia szeroko zakrojonych badań empirycznych, w których dążono do udzielenia odpowiedzi na następujące pytanie: Czy rodziny zastępcze stanowią korzystne dla rozwoju wychowanków środowisko wychowawcze?

Penetracja tylko rodzin zastępczych bez porównania z innymi środowiskami wychowawczymi dostarczyć może wiedzy o rodzinie zastępczej jako takiej, nie zaś o jej specyfice w stosunku do innych środowisk. Jednocześnie jednak należy stwierdzić, że nie dysponujemy takim punktem odniesienia, wzorem środowiska jako całości lub poszczególnych jego składników, na podstawie którego można odpowiednio ocenić zebrany w rodzinie zastępczej materiał empiryczny. Przyjęto, że najtrafniejszy wybór dla porównań stanowią rodziny naturalne mieszkające na

² A. M a j e w s k a, *Rodziny zastępcze Łodzi*, Łódź 1948; E. R ó ż a ń s k a, A. T y n e l s k i, *Rodzina zastępcza jako forma opieki nad dzieckiem*, Kielce 1981; M. S a f j a n, *Instytucja rodzin zastępczych. Problemy prawno-organizacyjne*, Warszawa 1982.

³ Np. A. T y n e l s k i, *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1976, nr 3; G. J a g l a r s k a, *Socjologiczne aspekty funkcjonowania rodzin zastępczych niespokrewnionych w świetle opinii ich dorosłych wychowanków*, „Problemy Rodziny” 1979, nr 5; E. K o r e p t a, *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*, „Chowanna” 1981, z. 4; S. K a w u l a, *Pedagogiczne funkcjonowanie rodzin zastępczych*, w: I. J u n d z i ł, *Rodziny zastępcze*, Gdańsk 1984; J. P e ł c z y ń s k i, *Rodziny zastępcze*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1988, nr 6; Cz. K ę p s k i, *Rodziny zastępcze w województwie lubelskim*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1985, nr 2; M. J a m r o z e k, *Wybrane aspekty przystosowania społecznego wychowanków rodzin zastępczych*, „Edukacja” 1989, nr 2 i inne.

określonym terenie, gdyż rodziny zastępcze powinny być w stopniu maksymalnym do nich zbliżone.

W związku z powyższym, problemy szczegółowe przybrały następującą postać:

- Jakie są (w stosunku do zbiorowości porównywanej) warunki materialno-bytowe, kulturalne i społeczno-wychowawcze rodzin zastępczych?
- Jaki jest (w stosunku do zbiorowości porównywanej) rozwój fizyczny, umysłowy i społeczny wychowanków?
- Jakie są formy społecznej kontroli pomocy rodzinie zastępczej oraz jaka jest jej skuteczność?

W podjętych badaniach synchronicznych zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz metodę indywidualnych przypadków, a ściślej „case study”. W celu zebrania danych empirycznych posłużono się wywiadem środowiskowym, obserwacją, analizą dokumentów, metodami testowymi oraz pomiarem antropologicznym. Wykorzystano także następujące narzędzia badawcze: „Schemat obserwacyjny środowiska” w opracowaniu M. Ziemby i J. Konopnickiego, „Wywiad pedagogiczny w rodzinie” w opracowaniu S. Kawuli, „Krótką Skalę Inteligencji” w wersji M. Choynowskiego, „Arkusze Zachowania się Ucznia” B. Markowskiej oraz kwestionariusze ankiet i wywiadów (opracowanie własne). Syntetyczne spojrzenie na całość zebranych materiałów uzyskano poprzez zastosowanie następujących metod statystycznych: stosunków procentowych, średniej arytmetycznej, odchylenia standardowego, testu t-Studenta, testu χ^2 , T-Czuprowa, V-Cramera oraz skal — stenowej, centylowej i tetronowej. W doborze próby podstawowej wykorzystano metodę probabilistyczną, według schematu losowania systematycznego, indywidualnego (co k-ty element). Jako operat losowania posłużyła uporządkowana lista wychowanków rodzin zastępczych sporządzona na podstawie dokumentacji gromadzonej przez pracowników pogotowia opiekuńczego.

Przed przystąpieniem do losowania próby ustalono, że badaniami objęte będą tylko te rodziny zastępcze, które sprawują opiekę nad wychowankami w wieku szkoły podstawowej (7-15 lat). Na początku 1983 roku we wszystkich rodzinach z województwa kieleckiego przebywało

878 wychowanków. Z tej liczby 573 spełniało przyjęte założenia. Zdecydowano, że próbę badawczą stanowią będzie co trzeci element populacji (191 wychowanków) oraz ich rodzice zastępczy. Równoliczną zbiorowość porównywaną dobrano spośród dzieci, które wychowywały się w rodzinach naturalnych, były tej samej płci i w tym samym wieku co wychowankowie, chodziły do tej samej klasy i zamieszkiwały w tej samej miejscowości. Operatem losowania była w tym wypadku lista uczniów zamieszczona w dzienniku lekcyjnym. Badania właściwe trwały od 1983 do 1984 roku. Przeprowadzono je w 72 miejscowościach województwa kieleckiego, w tym 13 miastach i 59 wsiach.

W ich wyniku uzyskano dość dużo informacji, które po przetworzeniu stały się podstawą sformułowania szeregu wniosków teoretycznych i praktycznych. Stały się także inspiracją do zaprojektowania różnorodnych wariantów zastosowania tej formy opieki.

Stwierdzono, że 45,0% rodzin zastępczych i 91,6% rodzin ze zbiorowości porównywanej charakteryzuje się korzystnymi warunkami, tzn. że w rodzinach tych nie występuje żadna lub tylko jedna z następujących postaci badanych zmiennych: bardzo niski poziom warunków materialno-bytowych, bardzo niski poziom warunków kulturalnych, niepełna struktura rodziny, zły stan zdrowia obojga lub jedyne go opiekuna, niski status społeczno-zawodowy obojga lub jedyne go opiekuna, zbyt zaawansowany wiek obojga lub jedyne go opiekuna, zaburzona atmosfera wychowawcza, bardzo niski poziom świadomości wychowawczej i wiedzy pedagogicznej.

Wychodząc z założenia, że jedna prognostycznie ujemna cecha występująca w izolacji w całym syndromie badanych właściwości rodziny jest mniej szkodliwa dla fizycznego, umysłowego i społecznego rozwoju dzieci niż sytuacja, gdy współwystępują z nią inne negatywne zjawiska, stwierdzono, że warunki stwarzane przez 39,8% rodzin zastępczych i 7,4% rodzin ze zbiorowości porównywanej są mało korzystne.

Warunki stworzone przez 15,2% rodzin zastępczych i 1,0% rodzin ze zbiorowości porównywanej są niekorzystne i zagrażają rozwojowi dzieci. W rodzinach tych bowiem występują w postaci skumulowanej i różnych konfiguracjach skrajnie niekorzystne postaci badanych właściwości rodziny.

W wyniku oceny fizycznego, umysłowego i społecznego rozwoju dzieci stwierdzono, że 56,5% wychowanków oraz 73,8% dzieci ze zbiorowości porównywanej charakteryzuje się prawidłowym, harmonijnym rozwojem lub niektórzy z nich wykazują tylko nieznaczne odchylenia od uznanych norm.

Rozwój dysharmonijny (przy czym zaburzenia w rozwoju dotyczą tylko jednego z badanych aspektów) wykazuje 24,6% wychowanków oraz 22,5% dzieci ze zbiorowości porównywanej.

Rozwój dysharmonijny (z tym, że zaburzenia występują w postaci skumulowanej i w różnych konfiguracjach) wykazuje 18,9% wychowanków i 3,7% dzieci ze zbiorowości porównywanej.

Kierując się wynikami analiz porównawczych stwierdzono, że rodziny zastępcze (mimo szeregu działań wspomagających podejmowanych przez nauczycieli-opiekunów i szkołę) są mniej korzystnym środowiskiem wychowawczym niż rodziny naturalne stanowiące zbiorowość porównywaną pod względem warunków kulturalnych i społeczno-wychowawczych. Dzieci z tych rodzin uzyskują też gorsze efekty mierzone stopniem fizycznego, umysłowego i społecznego rozwoju.

Stwierdzono, że rodziny zastępcze jako środowisko wychowawcze stanowią grupę heterogeniczną, zaś czynnikiem różnicującym jest typ rodziny zastępczej wyróżniony na podstawie kryterium stopnia pokrewieństwa między opiekunami a przyjętymi na wychowanie dziećmi. W wyniku porównań intra i intergrupowych ustalono, że rodziny zastępcze tworzone przez osoby niespokrewnione z dzieckiem charakteryzują się korzystniejszymi warunkami niż rodziny ze zbiorowości porównywanej pod względem standardu materialno-bytowego, atmosfery wychowawczej oraz świadomości wychowawczej i wiedzy pedagogicznej. Pod względem warunków kulturalnych, stanu zdrowia i wieku opiekunów, rodziny zastępcze niespokrewnione z dzieckiem charakteryzują się tylko minimalnie gorszymi rezultatami niż rodziny ze zbiorowości porównywanej. Pod względem wszystkich (z wyjątkiem struktury rodziny) analizowanych właściwości rodziny najmniej korzystne rezultaty w stosunku do rodzin niespokrewnionych z dzieckiem i rodzin ze zbiorowości porównywanej uzyskały rodziny zastępcze tworzone przez osoby spokrewnione z dzieckiem.

W świetle wyników okazało się, że mimo obiektywnie gorszych warunków materialno-bytowych, kulturalnych i społeczno-wychowawczych, jakie są udziałem rodzin tworzonych przez osoby spokrewnione z wychowankami, uzyskiwane rezultaty mierzone stopniem fizycznego, umysłowego i społecznego rozwoju dzieci są bardzo zbliżone do pozostałych grup. Podważa to nadmiernie krytyczną ocenę tych rodzin sformułowaną przez wielu autorów.

Stwierdzono, że nie wszystkie rodziny zastępcze mają możliwości stymulacji rozwoju wychowanków i kompensacji zaobserwowanych zaburzeń, co w sprzężeniu z niewłaściwą kontrolą 39,3% rodzin zastępczych oraz faktem, że 40,2% nie jest udzielana wystarczająca pomoc, niepomyślnie rokuje o dalszym rozwoju dzieci i trwałości tych środowisk rodzinnych.

Uzyskane rezultaty badawcze wskazują na istnienie wielu rozbieżności między założeniami a społeczną praktyką. Sama jednak konstatacja istniejącego stanu rzeczy nie zamyka rozważań nad funkcjonowaniem rodzin zastępczych, lecz stanowi punkt wyjścia do sformułowania kilku zaleceń praktycznych, których wdrożenie do realizacji mogłoby przyczynić się do optymalizacji funkcjonowania tej formy opieki.

Podstawowy wniosek, jaki się nasuwa, związany jest ze spostrzeżeniem, iż w wielu przypadkach umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej jest rozwiązaniem podjętym zbyt późno. Długi okres pobytu w patologicznie funkcjonującej rodzinie własnej powoduje często daleko idące zaburzenia fizycznego, umysłowego i społecznego rozwoju dziecka. W konsekwencji niewłaściwego doboru rodziny zastępczej pogarsza się istniejący stan rzeczy a ponadto rodzina ta ma mniejsze możliwości oddziaływań kompensacyjnych i stymulujących. Zawodzi więc system szeroko rozumianej profilaktyki społecznej, w tym wczesnego rozpoznawania sytuacji życiowej dziecka oraz pomocy rodzinie naturalnej. Wynika z tego postulat uaktywnienia działalności tych instytucji i służb społecznych, które statutowo zobowiązane są do niesienia pomocy rodzinie i rozpoznawania zagrożeń w jej funkcjonowaniu.

Decyzja o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej może nastąpić wówczas, gdy zawiedzie udzielona, możliwie wszechstronna pomoc ro-

dzinie naturalnej. Zdarza się bowiem, że rodzina zastępcza traktowana jest jako prosty sposób udzielenia, np. dodatkowej pomocy materialnej.

W sytuacji konieczności odłączenia dziecka od rodziny naturalnej i umieszczenia w zastępczym środowisku rodzinnym postulatem wręcz narzucającym się jest rygorystyczne przestrzeganie przez pracowników instytucji odpowiedzialnych za powoływanie do życia tej formy opieki obowiązujących aktualnie aktów normatywnych. Zbyt dowolna bowiem ich interpretacja, a w niektórych przypadkach lekceważenie, powoduje zarejestrowane w badaniach skutki. Przepisy te, powstałe w wyniku nagromadzonego historycznie doświadczenia, są w podstawowych kwestiach słuszne i jeśli wymagają modyfikacji, to nie w zakresie wiodących idei.

Kolejny postulat wynika ze spostrzeżenia, iż brak jest należytego współdziałania między instytucjami zajmującymi się rodzinami zastępczymi w zakresie: doboru, kwalifikacji opiekunów i dzieci, kontroli i pomocy rodzinie, gromadzenia dokumentacji itp. Postuluje się więc powołanie do życia komórki integrującej i koordynującej całokształt spraw związanych z funkcjonowaniem tej formy opieki.

Rozwój ilościowy i jakościowy tej formy opieki uzależniony jest także od tego, czy są i „kim” są kandydaci na rodziców zastępczych. Zdarza się bowiem tak, że w sytuacji braku rozwiązań alternatywnych, najprostszym (bo następczącym najmniej kłopotów organizacyjnych) sposobem rozwiązywania problemu dziecka osieroconego jest powierzenie opieki nad nim osobom spokrewnionym (często samotnym babciom lub dziadkom), którzy nie zawsze są w stanie sprostać wymaganiom. Sytuacja byłaby o wiele korzystniejsza, gdyby pozyskano do pełnienia tej funkcji osoby o określonych predyspozycjach. Stąd należałoby sformułować postulat szerzenia w społeczeństwie idei rodziny zastępczej, m.in. poprzez zintensyfikowanie w środkach masowego przekazu informacji na ten temat.

Warunkiem koniecznym stworzenia dziecku właściwego (z punktu widzenia możliwości rozwojowych) zastępczego środowiska rodzinnego jest wnikliwe przeprowadzenie czynności diagnostycznych związanych z kwalifikacją kandydatów oraz na tej podstawie umiejętne dobranie rodziny dla dziecka. W sytuacji, gdyby naturalne więzi emocjonalne łączące

dziecko z osobami spokrewnionymi były czynnikiem przemawiającym na korzyść tych kandydatów, zaś w rodzinach tych istniałyby zjawiska niekorzystne, należy równoległe z działaniami diagnostycznymi opracować szczegółowy (uzależniony od potrzeb) program pomocy rodzinie z określeniem możliwości realizacyjnych, czyli niejako program działań „dowartościowujących” to środowisko.

W dotychczasowej praktyce organizacyjnej marginalnie traktowane jest zagadnienie przygotowania rodziców zastępczych do pełnienia tej funkcji. Stąd postulat wprowadzenia jako zasady obowiązującej prowadzenia takich działań. Mogą tu być stosowane różne formy. Ciekawą jest np. inicjatywa, jaką podjęła I. Jundziłł. Niektórzy kandydaci na rodziców zastępczych uczestniczą w wykładach Uniwersytetu dla Rodziców. Chodzi tu nie tylko o tzw. pedagogizację rodziców, ale również wyposażenie ich w niezbędną wiedzę z zakresu: możliwości korzystania z różnorodnych form pomocy oraz specyficznych trudności wychowawczych wynikających z pełnienia opieki nad osieroconym dzieckiem i możliwości ich przewycięzania.

W związku z tym, że każda kolejna zmiana środowiska życia dziecka mogłaby przynieść negatywne dla niego skutki, niezbędnym jest stała kontrola tych rodzin i udzielanie im wszechstronnej pomocy. Rzeczywistość daleka jest w tym względzie od stanu optymalnego. Wiąże się z tym postulat szczególnie starannego doboru nauczycieli-opiekunów. Postuluje się wprowadzenie różnorodnych form szkolenia tej grupy osób i wyposażenia ich w niezbędną wiedzę przydatną w realizacji zadań wynikających z pełnionej funkcji. Szczególnie staranny winien być dobór nauczycieli-opiekunów do tych rodzin, które z uwagi na zespół niekorzystnych cech wymagają wzmożonej kontroli i pomocy. Chodziłoby o takiego nauczyciela-opiekuna, który mógłby podjąć działania profilaktyczno-kompensacyjne zarówno dla rodziców zastępczych jak i dla dziecka.

W celu zwiększenia efektywności pracy nauczycieli-opiekunów należy wprowadzić ekwiwalent finansowy w wysokości odpowiadającej wkładowi pracy lub wprowadzić alternatywne czynniki motywacyjne (np. zniżka godzin dydaktycznych w szkole), rozszerzyć zakres ich kompetencji, nie obciążać ich pracą w wielu rodzinach zastępczych.

W zakresie pomocy materialnej udzielanej wychowankom postuluje się ujednoczenie wysokości wypłacanych kwot, niezależnie od typu rodziny oraz stałe podnoszenie świadczeń do granic przeciętnych kosztów utrzymania dziecka w rodzinie.

Warunkiem koniecznym stworzenia całościowego i perspektywicznego programu pomocy rodzinie zastępczej jest dogłębne jej poznanie. Stąd postulat prowadzenia cyklicznych i interdyscyplinarnych badań. Z uwagi na specyfikę tej formy opieki do niezbędnego minimum należałoby ograniczyć penetracje badawcze tego środowiska przez mało jeszcze przygotowanych badaczy (chodzi tu o zbieranie materiałów na zasadzie bezpośredniej styczności z rodziną zastępczą na użytek przygotowywanych prac magisterskich, dyplomowych itp.). Niekiedy „niewielki” błąd w sztuce badawczej może spowodować trudno odwracalne dla rodziny i dziecka skutki.

Z uwagi na fakt, iż w systemach opiekuńczo-wychowawczych wielu krajów rodzina zastępcza stanowi dość istotne dla niego ogniwo, korzystna byłaby stała wymiana informacji w tym zakresie w układzie międzynarodowym. Sądzić należy, iż korzystne efekty dałaby wymiana poglądów między przedstawicielami nauki i praktyki.

Na zakończenie rozważań o rodzinie zastępczej sformułowano kilka wariantów zastosowania tej formy opieki.

Oprócz podstawowej idei, jaką jest tworzenie zastępczej opieki rodzinnej dla osieroconego dziecka będącego w normie rozwojowej, rodzina zastępcza może być wykorzystana w znacznie szerszym zakresie, niż jest to czynione obecnie jako forma preadopcji. Zgodzić się należy z tym, że nawet najbardziej wnikliwe czynności kwalifikacyjne nie są w stanie przynieść ostatecznych i jednoznacznych rozstrzygnięć w kwestiach doboru rodziców adopcyjnych i dzieci do rodzin. Świadczą o tym przypadki zrzekania się władzy rodzicielskiej przez część rodziców adopcyjnych lub ingerencja w nią. Przyjęcie za regułę faktu, iż rodzina zastępcza jest formą przejściową, poprzedzającą właściwy akt przysposobienia, uczyniłoby takie rozwiązanie ostatecznym sprawdzianem trafności i rzetelności działań diagnostycznych i kwalifikacyjnych, jak również stanowiłoby (na zasadzie mniejszego zła) zabezpieczenie rodziców i dziecka przed skutkami nieudanej adopcji. Zastosowanie takiego roz-

wiązania miałyby szczególne znaczenie w sytuacji przysposabiania dziecka starszego.

Kolejna idea to wykorzystanie rodziny zastępczej jako alternatywy form zakładowych w sytuacji potrzeby sprawowania czasowej, krótkoterminowej opieki nad dzieckiem uwarunkowanej przyczynami obiektywnymi. Chodzi tu o takie sytuacje, jak np. wymagająca leczenia szpitalnego choroba matki samotnie wychowującej dziecko, przejściowe, bardzo trudne warunki materialno-bytowe itp. W takich wypadkach opiekę sprawować by mogły osoby spokrewnione z dzieckiem, obce, zaprzyjaźnione z matką generacyjną dziecka. Warunkiem podstawowym umieszczenia dziecka w takiej rodzinie byłaby pozytywna prognoza powrotu dziecka do rodziców generacyjnych. Podstawową zasadą w sytuacji takiego rozwiązania byłoby podtrzymywanie i pielęgnowanie przez opiekunów więzi emocjonalnych między dziećmi a rodzicami biologicznymi.

Rodzina zastępcza mogłaby mieć także zastosowanie jako czasowa forma opieki nad małym dzieckiem rodziców młodocianych, a więc jako alternatywa domu małego dziecka. Podstawowym warunkiem byłoby w tym wypadku ustalenie braku możliwości samodzielnego sprawowania opieki nad dzieckiem oraz brak oparcia w rodzinie pochodzenia. Oprócz czasowej opieki nad dzieckiem, podstawowym zadaniem opiekunów byłoby przygotowanie rodziców generacyjnych do pełnienia ról rodzicielskich. Zasadnicza idea w tym przypadku sprowadzałaby się do tworzenia rodziny zastępczej zarówno dla dziecka, jak i młodocianych rodziców.

Rodzina zastępcza mogłaby mieć również zastosowanie jako okresowa forma terapii rodzinnej w sytuacji, gdy rodzice generacyjni dziecka przejawiają symptomy społecznego niedostosowania. Oprócz sprawowania opieki nad dzieckiem i izolacji od negatywnego wpływu patologicznie funkcjonującego środowiska generacyjnego, podstawowym zadaniem opiekunów (o przygotowaniu specjalistycznym) byłoby oddziaływanie resocjalizacyjne na rodziców generacyjnych. Powrót dziecka do rodziny własnej uzależniony byłby od efektów tych oddziaływań.

Wreszcie rodzina zastępcza może mieć zastosowanie jako forma opieki nad dzieckiem osieroconym, które wymaga szczególnych zabiegów

terapeutycznych (dzieci specjalnej troski), a więc jako alternatywa zakładowych placówek specjalistycznych. Podstawowym założeniem byłoby sprawowanie opieki przez osoby mające określone kwalifikacje i predyspozycje do tego typu działalności. Tezy, które podważają zasadność umieszczania dzieci odbiegających od normy psychofizycznego rozwoju w rodzinach zastępczych odnoszą się w szczególności do tych sytuacji, gdzie opiekunowie nie mają specjalistycznego przygotowania.

Oczywiście powyższe przykłady zastosowań rodziny zastępczej nie są wyczerpujące. Sądzić jednak należy, że przyszłość tej formy opieki zależy będzie m.in. od wielorodności jej typów i wielowariantowości zastosowań.